

Havaintoja *ku(n)*-lauseiden merkitystehtävistä suomen murteissa.

I. Suomen kielen *ku(n)*-lauseen lukuisista merkitystehtävistä mainittakoon ensinnä se, joka ehkä on tutuin kaikista, nim. n.s. »temporaalinen»: *ku(n)*-lauseen ilmoittama teko, tapahtuma tai olotila on *s a m a n a i k a i n e n* kuin pääjäsenen (= päälauseen) ilmoittama; toisin sanoen: apujäsenen¹ ja pääjäsenen välillä on olemassa *samanaikaisuus*-suhde (status coincidentiae l. contemporaneitatis).

Tässä eräitä näytteitä²:

Oli sitte ehtoo, kun Liisa pääsi kotiin (Merikarvia). Se naula veti, sano timpermanni, kun kistuun pisti (Siikainen). — Trenki nä-ki siällä ky-lässä, kun i-säntä meni häne(n) he-vosellaan Tamperelle (Urjala). — Lo-put hirsii pantiin to-hon, kun noi verstaat laitettii(n) (sam.). — Kiiskisen mäkiä kun noustii(n) ylös, ni uamkello soi (Mikkelin pit.). — Ne *ku(n)* sielä pittää talkoota, ni siell_o(n) toist sattoo henkee (Ristiina). — Mut tässä takavuosina *ku(n)* ol' oikei(n) kuiva, ni ei suant vettä *ku(n)* järvilöistä (sam.). —

¹ Termi *apujäsen* tarkoittaa tässä samaa kuin termi 'sivulause'. — Status-käsitteestä ks. NOREEN, Vårt språk V 178—245.

² Kirjoituksessa käytetty kieliaines on miltei kokonaan poimittu seuraavista teoksista: ARTTURI KANNISTO: Lauseopillisia havaintoja läntisen etelä-Hämeen kielimurteesta (Suomi III 20); SALU LATVALA: Lauseop. hav. Luoteis-Satakunnan kansankielestä (Ahlainen, Merikarvia, Noor- ja Pomarkku, Siikainen; Suomi III 12); Lauseop. muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta (Suomi III 13); H. PAASONEN: Lauseop. havaintoja verbin ja konjunktion alalta (Hirvensalmi, Mikkelin pit., Ristiina; Suomi III 3); E. N. SETÄLÄ: Lauseopill. tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä (Suomi II 16); U. T. SIRELIUS: Lauseopill. tutk. Jääsken ja Kirvun kielimurteesta (Suomi III 10). — Muutamia näytteitä on toht. L. Hakulinen avuliassti antanut Sanakirjasäätiön kokoelmista (Halikko, Hattula, Hämeenkyrö, Utajärvi, Vermlanti y.m.), joku on kirj:n kotimurretta (Längelmäki). — Laajempaan aineksen keräykseen kirj. ei ole ryhtynyt, koska tämäkin riitti suulliseen esitykseen, minkä tarkoituksena alkuaan oli vain Sanakirjasäätiön stipendiaattien huomion kiinnittäminen eräisiin subjunksioiden keruussa huomattaviin näkökohtiin. Kielimaantieteellinen ja historiallinen tarkastelu ei sisällynyt tehtävään.

Kotonha mie oli, ku sie meill käit (Jääski t. Kirvu). — Ku mie enne vanhaa oli paimeness, ni mie näi paljo tetrüi (sam.). — Ku(n)han kututaan se herra, niin ne-ät sinä (Pohj.-Savo).

Sivulauseesta ilmenevä teko tai tapahtuma saattaa olla puhumaketkeä myöhempi, siis *v a s t e d e s* eli tulevaisuudessa tapahtuva, jolloin *ku(n)* voidaan korvata sidesanalla *jahka*, jos lause muunnetaan yleiskieleksi. Samanaikaisuuden-suhde säilyy usein silloinkin; esim.

Kyllähän tulee kun joutuu (Tottijärvi). — Kyl täst hyvä tule kun_u kärkki [= kerkeää] (Halikko). — Älä nyk_u ma ensiv_u vähäv_u velän henkeeni [Längelmäki; = älä nyt hopota; ehdinhän kun ensin hengähdän]. — ku olevuu [= kotiutuu], kyllä ikävä lähtee (Nivala); — poikkeet_u talossa kuj_u joskus ajat ohitte! (Längelmäki).

II. Tärkeimpiä *ku(n)*-lauseiden tehtäviä on *s y y n* ilmoittaminen pääjäsenestä (s.o. päälauseesta) ilmenevään tekoon, tapahtumaan tai olotilaan. Tällöin apujäsenen ja pääjäsenen välillä on *syy-suhde* (status causativus). Se on laita m.m. seuraavissa esimerkeissä:

Mitä sillä toisella papilla tekee [= ei siitä mitään hyötyä ole]¹, kun ei se mitään toimita? (Pomarkku). — Kyllä kaikki kelpaa varkaille, kun tahkokin³ (sam.). — Äijä tulee sisälle ja sanoo: mikä tuala sänky höyry? — Ämmä sano, jotta niin², kun skolttasin juuri sänkyyni. — Mitä siitä myydään [= eihän siinä ole myytävää ~ mahdotontahan sitä on myydä]¹, kun se on niin laihä? (Merikarvia). — [»Saanko minä jo ruveta polttamaan tupakkaa?»] — Mitäs sen tehlään¹, kun sitä niil_u antos vaatii (Urjala). — Paikasta si_uttej_u jä_utettiin sy_uksyllä se ra_uha, ku(n)han o_ukie(n) hinnaj_u joi (sam.). — Kun minä yheksee kertoo kovemmin juoksi(n), ku(n) se jänis, ni sainhan minä sen kii (Mikkelin pit.). — Verta lypsäköö(n) sinun lehmäs, ku(n) et ama (Ristiina). — Tokko tarvinnoo, en tiijjä [= enpä luule tarvittavan]¹, ku(n) ovat nii(n) ohkasija (sam.). — Siint o' nii huono männä alas syksy kevväi, ku eijj_uoo tietä mingaan laista. Mie niitä [= satuja? loitsuja] vähä muista, mie ku oo niitä vähä ruukannt (Jääski t. Kirvu). — Myö ku(n) ollaan veljeksijä, niin myö ollaan niin yhennäkösijä (Pohj.-Savo). — Kaovanhan minä oon moanna, kun toeset veljet on jättäneet.³ Kiittivät, kun pääsivät metästä koftiin (sam.).

Näissä näytteissä pääjäsen eli päälause sisältää joko asiallisen tiedonannon (Kiittivät; — ni sainhan minä sen kii; — Mie niitä vähä muista), toteamuksen (Kaovanhan minä oon moanna, Kyllä kaikki kelpaa varkaille, Siint' o' nii huono männä alas, — — myö ollaan niin yhennäkösijä),

¹ »Reettorinkysymyksen» muotoon puettu, voimakas kielto, jonka tarkemmin kuulee puhujan äänensävyistä. Tämä saattaa sisältää myöskin pahoittelua, olla syvän mielipahan ilmaus.

² *niin* per ellipsin = niin höyry.

³ »Causa cognitionis», ei »c. efficiens».

tahdonilmauksen (Verta lypsäköön sinun lehmäs) tai ainakin muodollisen kysymyksen (Mitä sillä toisella papilla tekee, — Mitä siitä myödiään — — y.m.); ja jokin muunkinlainen kommunikatiivinen lause voisi olla pääjäsenä. Mutta niin ei aina ole laita.

Pääjäsen voi sisältää myöskin t u n n e s ä v y y i s e n h u u d a h d u k s e n tai huomautuksen, jonka sisällys ja ilmaus motivoidaan *kun*-lauseella. Seuraavassa eräitä kommunikatiivisia huudahduksia:

Hyvät ihmiset, kun menee ihmisiä kirkkoon (Siikainen). — Ka hiijjesäkö ne ol', ku(n) min en niitä löytänt (Ristiina). — Mies sinuvai on, ku(n) siä et tiijjä (Mikkelin pit.). — Katos nuita poekija, kun otraspeltoo laokkoovat! (Pohj.-Savo). — Katoppas tuota, kun läks, kun näk Sohvin mänevän! (sam.). — No kumma ja kaikk, ku ei haasteta vaikk . . . (Jääski t. Kirvu). — Ompa sitäkii, ku nii riitelööt! (sam.). — Näättekös, ku meill on kauppaadikin! (Noormarkku).

Mutta pelkkä t u n t e e n p u r k a u s k i n, n.s. impulsiivinen lause, riittää pääjäseneksi. Sen tärkeimpänä ilmaisimena on usein interjektioni *voi*, kuten esim. seuraavissa voivoitteluissa:

Oi voi, kun sitä [lasta] ha:ettii ja ei hän [piika] tunnustanu [sitä hukanneensa] (Urjala). — Voi yhlen ke:rran, kun se koittaa sitä pu:hettaan e:nrata! (Kylmäkoski). — Voe, kun löet kovasti ja tapot minun vanhan äetiä! (Pohj.-Savo). — Voe herra, kun ei oo vielä vettäkään lämpijämässä! (Pohj.-Savo).

Tällöin apujäsen saattaa tiedoksi huudahduksen eli tunteenpurkauksen aiheen.

Mutta impulsiivinen pääjäsen voi sisältää myöskin ihmettelyä tai ihailua; esim.

Voe, kun korree keppi! — Voe pakanat, kun ne ol vihasija! — Ae poekoo, kun männöö vieraaseen kiinni! (Kaikki kolme Pohj.-Savosta). — Ai ku siu kaakkuis o vähiss (Jääski tai Kirvu).

Impulsiivinen pääjäsen voi olla myös suuttumuksen ilmaus:

Pahuus, ku(n) herra myy mettää ja mu:nkin on taloon osa (Kylmäkoski); — taikka pahoittelun, esim. Voi perkele, kun meni välistä (Noormarkku).

III. Ja lopuksi: *kun*-lause semmoisenaankin, i l m a n p ä ä j ä s e n t ä, voi olla **huudahduslauseena**, jolla »ilmaistaan jokin, tavallisesti äkkiä mieleen juolahtanut tosiseikka, josta johtopäätös jätetään vetämättä», sanoo Sirelius. Puhujan äänensävy ja kasvojen ilmeet ilmaisevat, miten hänen tunteensa suhtautuu *kun*-lauseella mainittuun tekoon, tapahtumaan, olotilaan tai oloseikkaan; esim.

[ihmettelyä] Ku ei pannt korviheekaa mittää. — Ku työ nyt että ni likelt sielt männeet: käiväthä nuo muutamat täält asti. — Ku o' nuita etanoi tiell paljo oikee (Jääski tai Kirvu).

Tämmöinen, alkuaan kiivaankin tunteen-ailahduksen äkki-ilmauksen selityksenä syntynyt huudahdus voi aikaa voittaen jäähtyä ja tyyntyä melkein rauhallisen toteamuksen tasalle. Mutta jokin määrä tunneainesta siinä kumminkin säilyy; esim. Mitä-mä ny liitaa i-mehtelisinkäm [= en ihmettelisikään] mutta kunn_e(i) A-liinakav_viiitti [= se on ihmeteltävää, että ei A. v.] (Kylmäkoski).

Itsenäisistä *kun*-lauseista, joista kausaalinen tausta vielä kuultaa lävitse, ansaitsee erityistä mainitsemista savolaisten murteiden vilkkaasti kertova ja usein »päivittelevä», »ihmettelevä», jopa paheksuvakin *kun*-lause, jonka muototuntomerkinä on, että pääpainollisin lauseen sana on juuri *kun*-partikkelin edessä tämän itse ollen lausepainotonna:

Tuola Karjalan puolella si-elä kun [= si-ellä vasta] veännetään sitä puhetta! (Pohj.-Savo). — Siinä kaopunnissa eē ollut yhtään kissaa, ja se kun [= sepä] si-tte ruhto siellä rottija okein! (sam.) — Se ku(n) ol rukoellu', että elekee hyvät perkeleet häntä lyvvä, armahtoo häntä (sam.).

»Näissä *kun* ei ole konjunktioni, vaan vahvistuspartikkeli», sanoo Latvala.

Työ ku läksittä pois, ni se [= koira] ku alko juosta sinne tänne eikä tiennt, mi-hi männä (Jääski). — He-rjoi ku o paljo (sam.). — Pa-rikkalass ku ne haastoit miust ouvost oikee (sam.).

IV. Usein — ja varsinkin konditionaalien seurassa — *kun*-lause voidaan käsittää e h d o n ilmoittimeksi: millä ehdolla pääjäsenen sisältö pitää paikkansa. Tällöin apujäsenen suhde pääjäsenen on **ehto-suhde**, status conditionis, ja apujäsentä voi nimittää ehto- eli konditionaalilauseeksi.

Näytteitä:

Kyllä minä sen [hirren] y-hlellä hevosella tuan, kuv_vaa_r_ree_lles_saa-laan (Urjala). — Se-ntählen ne tarttee ollak_kru-ntikkin [= perustuksetkin] syviä — kun ne om_marta-*ta*lia, niin ne jää-tyy (Kylmäkoski). — Ne tu-amittaa si-ttek_kunn ei heitin seuraansam_me-ett on ka-lotettu (sam.). — kuj_juoksee nij_joutuu; kum paljo saa niin enempi haluvaa (Utajärvi). — kun seä [sää jonakin vanhana merkkipäivänä] ol paha, niin tu' paha kevät, pitkä kevät ja kylmä (Vermlanti). — kirves ku ei pie terejeä ni se_vento (= liian pehmeä, karkaisun tarpeessa; Pyhäjärvi Vpl.). — lehemäki om paha äetomus, ku se oppii (Nivala). — Leikkooha(n) sen nyt kymmenen kuhilasta, kun ruppee (Ristiina). — Ku(n) sinä autat minuva, ni minä auta(n) sinuva (Mikkelin pit.).

Jos tällöin finiittipredikaatti on indikaatiivia (kuten juuri mainituissa esimerkeissä), niin ehtoa ilmoittava sivulause on usein vaikea erottaa

samanaikaista tekoa, tapahtumaa tai tilaa ilmoittavasta. Esim. mikkeli-läisen »Kun_m_ääät, ni_m_ää!», »Kun_lähet, ni_lähe!» on likipitäen sama kuin: Koska lupaat t. sanot t. uhkaat, että menet l. lähdet (t. aiot mennä), niin pyydän: elä viivyttele, vaan nyt lähde; toisin sanoen: toisen lupaus on syynä imperatiivilla annettuun kehoitukseen (käskyyn). Mutta nämä *kun*-lauseet voi käsittää ehtolauseiksikin, kuten Paasonen (Lauseopill. havain-toja s. 29) on tehnyt: luvattu lähtöhän toteutumatonna vielä on ehdollinen (puhujan käsityksessä). — Ylempänä mainituista esimerkeistä voi toista ja kolmatta pitää myös sellaisina, joissa *kun*-lause ilmoittaa syytä. Viimeisen esimerkin *ku(n)*-lause olisi selvempi ehdon ilmaus, jos sen finiitit voisi var-masti käsittää futuureiksi; jos ne ovat tarkoittaneet parhaillaan tapah-tuvaa tekoa (tempus praesens), niin syyksi käsittäminen on lähellä, ehkä lähempänäkin. (Tilaisuus, jossa lause on kuultu, tietysti selvitti, kumpi tempus oli kysymyksessä, mutta siitä siirrettynä kirjaan lause ei ole enää yhtä selvä.) Konjunktivi eli k o n d i t s i o n a l i saa ehto-suhteen tun-tuvammaksi; esim.

Kyllä se [oikeusasian ratkaisu] muuttunu olis, kun olis vaan To_rkom_pappakim_pu_hutettu [oikeudessa; Urjala]. — Ei sitä [viinaa?] nii_m_paljo ku_lutettas, kun ei sit olis niin ta_rjona (Urjala). — Sittet_tähän tu_liskin a_ika kartano, kun o_mat maansakkin tähän tulis (yhteen; Punkalaidun). — Kun olis hyvin kuiva suvi, niin kyllä kai se hyvin kävis (Siikainen). — Minä tiätäsin sata satua, kun vaan muistasin (sam.). Kun minä oikein koittasin, niin eikö tulis (sam.) — Ku(n) o_s tulluna ees muutamija poikija, ni o_s niitetty tuo niittu tuossa (Ristiina). — Sano: kun hän ois joötunna, niin hän ois val_mistanna. Sittehan se oes, kun ne kuivana saes heenättii (Pohj.-Savo). — Helppohan se oiskii ihmise ellää, ku ei tarvissii syyvvä. — Joha se ois aikoi ostettu, ku ois ollt rahhaa (Jääsken seutu).

V. Johtopäätös, minkä puhuja ajatuksissaan tekee *kun*-lauseella ilmoittamansa ehdon mahdollisesta toteutumisesta, tai seuraus ehdon täyttymisestä jää häneltä usein sanoilla ilmaisematta — joko sen vuoksi, että hän jossakin ympäristössä tai tilaisuudessa on liian arkana tai kainona toivettaan ilmaisemaan, taikka että toive vielä on liian hentoinen pakot-tamaan purkautumiseen, taikka että puhuja on tottunut vaistomaisesti käsittämään kuulijansa ymmärtävän häntä »puolesta sanasta». Syitä voi olla monenmoisia, eri tapauksissa erilaisia. Mutta jokin yleinenkin edellytys varmaan on sillä, että *kun*-lause, joka psyykkillistä pohjaansa myöten tuntuu ehtoa ilmoittavalta, jää hallitsevaa lausetta (eli pääjäsentä) vaille; esim. Ku ois saaha nähä niitä kirjoi. Ku ois viel lukkii kerra ne. Ku siull nyt oiskii nii suora käs (Jääski tai Kirvu). Silti *kun*-lause käsitetään oikein: se ei jää vain kokonaisuudesta katkaistuksi »jäseneksi» kuten radio-

puhujan lauseelle usein käy, jos kuuntelija katkaisee sähkövirran ja yhteyden puhujan kanssa, vaan se pysyy tosiaan »lauseena». Sen yhteydestä juuri ennen sanotun ja kuullun kanssa (esim. keskustelussa), puhujan katseesta tai kasvojen ilmeistä taikka puhujan äänensävyistä tai kaikkien näiden tekijöiden perusteella, jotka puheen ymmärtämisen kannalta ovat tärkeitä, vaikka kielioppi ei semmoisista mitään puhu —, kuuliija ymmärtää, mitä puhuja tarkoittaa. Tuommoiset pääjäsenettömät *kun*-lauseet käsitämme, etenkin äänensävyyn nojalla, *toivomuksiksi*. Usein ne ovatkin suorastaan *toivotushuudahduksia*, jotka voivat sisältää milloin mitäkin tunteensävyä ja puhujastakin tuntua milloinkaan toteutumattomilta hetken mielikuvitelmilta.

Esim. Ku' ne ois kaikk ne kalat yhtäkaa venneess, mitä mie oo ijässäi saant¹ (Jääski t. Kirvu). — Ku tietäät, mingalaise hyvä työ mie siule virka (sam.). — Kun tua herra olis tohtori, jotta se parantas mun poskeni (Siikainen). — Iisakkala oli sanonu', että kun hänkin pääsis hevosella kerran kirkkoon (sam.)

On siis olemassa aivan itsenäisiäkin, kommunikatiivisia *kun*-lauseita, joissa *kun* merkitsee samaa kuin *jospa*. Konditionaali näyttää olevan niihin omansa, ei kuitenkaan ainoa mahdollinen modus verbi. Kielteisenä moinen konditionaalilla ilmaistu toivotuslause voi — ainakin etelä- ja keski-Hämeessä — saada huomattavan lisävivahduksen. Kannisto, joka Kymäkoskelta on pannut kirjaan m.m. seuraavat toivotuslauseet:

Kunn ei noi ne-näliinat vaa:n ottas ja-lkoja a-lensaj_ ja lentäs vallon tonne hu-anetten ale. — Po-jaat saa niin suu-rep_ pe-rinnöt; ku:nn e(i) heitistä vaan tulis y-lpeitä, huomauttaa, että tällaiset »eivät enää sisällä niin paljon toivomusta — —, vaan pikemmin luuloa, että asia on päinvastoin»:

Kunn e(i) se vaa:n o-liskin ollum_mi-nul_ le:hmäni, kum_min y-ällä o:sti(n) (Urjala). — Kunn e(i) vaa:n tää-kän olis ne-ljänsalam_markkam_maksava o:llu (Urjala).

Keskihämäläisen korvani mukaan käsittäisin moisten sisältävän, paitsi toivomusta, että sitä tai sitä ei tapahtuisi, myöskin varovaisen oletuksen, että päinvastainen käänne asian kulussa on hyvin todennäköinen.

Jääsken ja Kirvun murre käyttää *potentsiaalia* »muodoltaan kielteisissä [*ku*-partikkelilla alkavissa] päälauseissa, kun jokin — tavallisesti äkkiä mieleen juolahtanut, mutta hyvin todenperäiselle tuntuva asiahaara ilmaistaan kysymyshuudahdukselle vivahtavalla tavalla»; esim.

Nyt_ku ei lähtene tulemaa ylläppäi. Ku ei tulene kaheksakymmenä vanhaks. Hää arvel, ku ei lie olleetkii häne veljäse.

¹ Tuntuu kuin äänensävyistä olisi ilmennyt m.m. itsen-ihailua.

VI. Sangen usein voidaan *ku(n)*-partikkelilla alkavaa apujäsentä sanoa eksplikaatiiviseksi sivulauseeksi, s.o. sen voi useimmiten korvata *että*-lauseella. Niin on laita milloin esim. kausaalilauseen ilmoittamaan syyhyyn viitataan deiktisellä eli demonstratiivipronominilla:

a) *Shän* rikasta harmittaa, kun köyhällä o(n) hyvä hevohe(n) (Ristiina). — b) Liekkö se *sinä*, ku(n) on tottuna (Mikkelin pit.). — c) Toine(n) asiija [= syy?] ol *se*, ku(n) ol hävinnä siltä ne linna(n) avvaimet (Mikkelin pit.). — d) Suuttu siitä, kun en antanna (Pohj.-Savo). — e) Kumma *se*, kun eē se kaekkija särkeny' (Pohj.-Savo). — f) *Shän se* tien viep huonoks, kun ravit männöö (sam.). — g) Hyvähän *tu* ois, ku sais vakituise paika (Jääski). — h) Hyvähä *se* on, ku vanhakii o' omall jaksollaa (sam.). — i) Kyll *se* vanhaa jääskii taitaa olla, ku sanotaa : puita hakkaamaa. — j) Se on vaan *sitä*, kun ei ole kirjat reiras (Siikainen). — k) Vetää *se* hu-aneev_ vähä ra-ittiimaks, kun on kla-si a-uki (Kylmäkoski; vrt. Huone tulee v. r. k. o. k. a.) — l) Eikö s_oo ihme, kun ihmssuku huanonee huanonemistans (Merikarvia); — m) Kyllä *se* oli ihme, kun siitä Franssista sentään tuli pappi (Siikainen).

Tarkastakaamme näitä lauseita tarkemmin! Esimerkissä *g* »Hyvähän — — ois» on predikaatin ilmaus; kaikki muu on subjektin ilmausta. Mutta jos *tu* jää pois ja lause kuuluu: »Hyvähän ois, ku sais vakituise paika», niin subjekti jää sanoin ilmi tuomatta, vain vaistolla käsitettäväksi, ja »ku sais' v. p.» on ehtoa ilmoittava sivulause, toisin sanoen: apujäsen. Esimerkeissä *a, e, f, h, i, k* demonstratiivipronominin nominatiivi on muuttanut kausaalisen *kun*-lauseen (apujäsenen) subjektin ilmaukseksi. Esimerkissä *c* se jäsen, joka alkaa nimellä *se*, ilmoittaa psyköl. predikaatin, samoin *i*-esimerkissä *se*, mikä alkaa partitiivilla *sitä*.

Kirjaimella *d* osoitetussa näytteessä »Suuttu» on pääjäsen, joka ilmoittaa sekä predikaatin että keskustelussa tai kertomuksessa juuri edellä mainitun subj:n; kaikki muu on apujäsentä, ja tämä, koska se ilmoittaa aiheen suuttumiseen, on n.s. syyn adverbiaali, mutta kaksiosainen: »siitä» on toinen, »kun en antanna» toinen. Osain keskinäinen järjestys voisi olla toisenkinlainen: Kun en antanna, suuttu siitä. Jäsen »k.e.a.» riittäisi yksinäänkin syyn ilmaukseksi; eikä »siitä» tuo esiin mitään uutta asianhaaraa, vaan tarkoittaa aivan samaa (syytä), minkä »k. e. a.» ilmoittaa. Mainittujen »syyn adverbiaalinen» kahden jäsenen välillä vallitsee tällöin samuus- eli identtisyys-suhde, status identitatis. Ja sama on demonstratiivipronominin ja *kun*-lauseen välinen suhde myöskin tapauksissa *a, e, f, h, i, k, l, m*.

Kun sanotaan: »No siit on nyt hyvä tänä vuon, ku o' tuo rautatie teko» (Jääski t. Kirvu), niin puhujan tarkoitus tuntuu olevan sama kuin jos sanoisi: No nyt tänä vuonna on siitä hyvä, että on t. r. t. Toisin sanoen: partit. *siitä* + *ku*-lause muodostavat apujäsenen, jonka voi käsittää joko syytä tai st. respectusta ilmoittavaksi. Jos kuulen sanottavan: »Sillä mä kuuluutuksia kysäsin, kun kuulin ollees öylön kirkossa» (Längelmäki), käsitän virkkeen samoin kuin kirjakielisen: *Sen vuoksi* m. k. kysäisin, *että* k. olleesi eilen k.; sekä »kun k. o. ö. k.» yksinäänkin että »sillä» + »kun — —» ilmoittavat syytä kysäisemiseen.

Lauseessa »Kyllä minä *se'n* nään, kun ruuhella ollaan» (Merikarvia)

jäsen »s. k. r. o.» ilmoittaa pääjäsenen (»nään») merkitykseen sisältyvän teon kohdetta l. objektia; jos *sen* jää pois, on jäljellä vain temporaalinen *kun*-lause ja näkemisen objekti joutuu kulkemaan kuulijan tajuntaan jotakin muuta tietä kuin kuuloelimen kautta. — Kysymyksessä »Olit [= olitko] sie *sillo* Mattilas, ku siell o' hää?» (Jääski t. Kirvu) adverb *sillo* ei liene välttämätön¹: lause voidaan käsittää oikein sitä paitsikin. Adv. *sillo* tarkoittaa tässä aivan samaa hetkeä kuin temporaalilause »ku siell o' hää»; nämä kaksi jäsentä ovat identtiset² ja muodostavat yhteensä tapahtuma-aikaa ilmoittavan apujäsenen.

Toisinaan on vain kirjoitettuna saadun *kun*-lauseen ominaismerkitys vaikeahko tarkoin tajuta, jos demonstratiivipronomini on sen korrelaattina; esim.: 'Tossa kumminkil liikoja puustavia tulee, kun sanotaar »rahhaa»' (Urjala). Mutta käsitimmepä tässä *kun*-lauseen syyn tai ehdon tai (miehuimmin tapahtumahetken, ilmoittimeksi, sen suhde pääjäsenensä *tossa* (= tuossa l. siinä tapauksessa: st. coincidentiae) on st. identitatis.

Demonstratiivipronominin liittyminen *kun*-lauseeseen näkyy siis tekevän tämän ikäänkuin »taipuvaiseksi» ja siten apujäsenenä monipuolisemmaksi: apujäsenen »perusmuodosta» saadaan uusia »kaasuksia». D e m o n s t r a t i i v i n e n k o r r e l a a t t i s e l v e n t ä ä j a l i s ä ä k u n - l a u s e e n m e r k i t y s t e h t ä v i ä.

(Lisättäköön, että puhekielessä *jos*-lausekin voi esiintyä eksplikatiivisena; esim. Ei sill kenkää mittää maha, jos mei ukko otti omalt koiralta naha (Jääski).³ Tässähän *jos*-lause ilmoittaa asiansa täytenä totena, nylkemisen jo suoritettuna tekona, ja voidaan siis vaihtaa *että*-lauseeksi).

VII. Useissa murteissa (varsinkin kait länsipuolella Päijännettä, vaikka ei yksinomaisesti lännessä) näyttää olevan eräänlainen »*ku(n)* r e l a t i v u m», s.o. partikkeli *ku(n)*, jonka voi, jos siirtää lauseen kirjakieleen, korvata relatiivipronominin nominatiivilla tai partitiivilla, sivulauseen merkitystehtävän silti muuttumatta. Esim.

Sööplummi se on ku hurraa (Merikarvia). — Hakkasin ne juuret, kun maan sisään meni, poikki (Ablainen). — Minull on yks, kun on hyvin suuri (sam.). — Meill on yks niitunala tuala, kun sanotaan Ruakaniämeks (Siikainen). — Täälä oli kaks nuartaherraa kun tutki kiviä (Siikainen). — En minä o' nähny' sitä miästä, kun sinne tuli (Ruovesi). — Se neulo sitä paitaa, kun hän tuumas sulhaselleen antaa (Ähtäri). — Se on se kun se on (Virrat).

Pohjois-Savosta on Latvalalla vain yksi esimerkki: »Näätäppä sitä sormusta, kun sanot soanees.» Eikä sekään ole aivan varma, sillä tuntuu

¹ Sitä ei voi varmasti tietää, kun lausepainoa ei ole merkitty.

² Tämä käsitys on syynä siihen, että kirjakielessä kirjoitetaan: sen jälkeen *kun* (eikä *kuin*), siitä pitäen *kun*, siihen asti *kun*, silloin *kun*, sitten *kun* t. sitten*kun*, siksi *kun*.

³ Niin on kuulija, U. T. Sirelius, lauseen käsittänyt.

mahdolliselta, että *kun* siinä voitaisiin korvata kausaalisella *koska*-sanalla, että — toisin sanoen — *kun*-lause ilmoittaisi tietoperusteen (causa cognitionis), jonka nojalla sanoja tekee pyyntönsä.

Jääskestä tai Kirvusta antaa Sirelius eräitä näytteitä: Nää niityt ku o' tääll, ni kaikk ne o' yhten järven. — Niitä nimilöi eijj_ollt mittää talopojill ku nyt rupijaat panemaa. — Ne o' luottimet, ku vanhass atrass käännetään toiselt puolelt toiselle. Viimene tänneppäi ku o' se suur talo [= viimeinen suuri talo, mikä on tännepäin], ni se [= sen] poika vejetii oikeutee.

Tällaisissa tapauksissa *kun*-lause merkitystehtävältään vastaa (relatiivipronominin korrelaatin) »a t t r i b u t t i a» (esim. Minull on yks, kun on hyvin suuri = M. o. yks hyvin suuri; En nähnyt sitä miestä kun sinne tuli = En n. sinne tulevaa m.). Apujäsenen ja pääjäsenen välinen suhde on **status accidentiae**.

Paitsi nominatiivia ja partitiivia saattaa *ku(n)* vastata jotakin relatiivipronominin oblikvisijaakin, — niin ainakin Luoteis-Satakunnassa, mistä Latvala on saanut kirjaansa seuraavat esimerkit (jotka tuntuvat aivan kuin ruotsista käännetyiltä):

Eikö se mahtanu' olla Maalahðelta, kun tua Huuhentaali tuli Siipyyseen (Merikarvia). — Oliko se menneen suvena, kun se oli täälä (Pomarkku)? — Oliko se kuus markkaa, kun ne makso (Siikainen)?

Jääsken ja Kirvun murteesta on Sireliuksella toisenluontoisia näytteitä, joiden syntymistapa vaatii monimutkaisempia selityksiä, mutta näitä ei voi luotettavasti antaa se, joka ei ole ollut keskustelua omin korvin seuraamassa:

No sill viikoll, ku [= jona] työ alotitta perjantain ja lauvvantain, ni se o'kii poutaa koko viiko. — Meill o' niitty siell järve rannall, ku [= jossa] o' se suur heinikko. — O' toisi paiko palkoheinää, ku [= joka] o' oikee harvaa. — Tuva salvamest, ku [= jossa] o' se portti, siit se nousoo tuole mäele. — Tuntuu mahdolliselta, että ruotsin vaikutus ei ole ainoa selittämismahdollisuus.

VIII. *ku(n)*-partikkelilla alkavan jäsenen merkitystehtävistä on vielä mainitsematta **vertaus-suhteen** (status comparationis) osoittaminen.

Tällöin apujäsen harvemmin on finiitillinen, sellainen kuin esim. Pikemmil_lyhkönen_rikam_maasta ottaa, kum_pitkä tählen taivaasta siappaa (Längelmäki). Tavallisimmin finiitti puuttuu apujäsenestä, ja tämä silloin on muodoltaan eräänlainen »prepositiionaali» (Noreenin oppisanaston mukaan); esimerkkejä pian seuraavassa.

Verrattaessa voidaan todeta kahden olion tai olioiden funktсионien välillä joko yhtäläisyyttä taikka erilaisuutta.

»Arvoituksessa »Nenästä kun neula, keskeltä kun kerä, perästä kun pet-

keleen terä» (Siikaisista) sanotaan subjektin olevan joltakin kannalta (nim. muodon) s a m a n l a i n e n kuin neula, kerä tai petkelen terä. Samoin pohjoissavolaisessa esimerkissä: »Ka, ihan on kun mejän rovasti!» subj:n ja apujäsenen nimittämän olion (rovastin) välillä todetaan olevan ilmeistä yhtäläisyyttä. Seuraavissa taas subjektin menettely- t. toimintatapa ilmoitetaan samanlaisiksi kuin apujäsenen nimittämän olion: Hyppää kuv_ v a n haan aikaan ka_ nkaalluaja (Urjalan ja Tammelan rajaseudun puheentapoja). — Se leimuś ku tulen väkenä koko eteläil'ma (Pohj.-Savo). — Muita yhtäläisyyttä toteavia vertauslauseita: Upittaa kul_ laiskaa härkää (sanantapa Urjalasta). Lisätään kun aa_sillek_ ku_ armaa (sanantapa Akaassa). Tykkäs emäntä hänestä kun hyvästä lypsylehmästä (sam.). Kun männöś etäälle, ni sitt se näyttää, ku(n) se' oś pilvissä kii(ni) (Ristiina). — Niin korpi vastaa kun sille huuhutaa (Hattula). — Näissä tuntuu apujäsenen ja pääjäsenen välillä siis olevan **samanlaisuutta** tai **verrannollisuutta** (st. similitativus tai st. analogiae).

Yhtäläisyysuhde on jonkin verran tarkemmin määriteltynä silloin, kun se ominaisuus, jota silmällä pitäen kahta oliota toisiinsa verrataan, on nimenomaan mainittuna ja sitä käsitetään molemmissa olevan likipitäin tai aivan s a m a m ä ä r ä eli yhtä paljon; esim.

on niin sukkela kum_ pinokärppä (Hämeenkyrö). — Ei miull oo ollt ikännää nii suurta kallaa kii ku tänä kesän Kylmälaisē rannass (Jääski t. Kirvu). — Se o' nyt ollt yksiss hinnoś tääll ku kaupungisskii (sam.).

Tällöin *kun*-partikkelilla alkava apujäsen on **samanvertaisuuden** suhteessa (st. aeqvativus) pääjäsenen tai subjektin ilmoittajaan.

Seuraavissa näytteissä tapaamme juuri nimitetyn vertaussuhteen vastakohdan:

Vähä e-nempi kun ka_ppa niit o-li (Urjala). Pi_änek_ kompassip_ pitää paremmin tota lu_aleppohjaa kun oikein i_sok_ kompassit (sam.). — Ei ne ole enempi kun viidenkymmenen pennin väärttiä (Siikainen). Ei sen paremmin kun ennenkään (sam.). — Kovemmi(n) se vielä juoksoo ku(n) sinä (Mikkelin pit.). — Ei ollt ennää [= enempää] ku koukkuu kolmekymment veess (Jääski t. Kirvu). — se_n tarttis saalav_ vä_hemmällä kum_ [mitä]muut ihmiset maksaa (Kylmäkoski).

Toisiinsa verrattavissa on tällöin olemassa jotakin e r o a: toisessa on esim. jotakin ominaisuutta (tai kvantumia) suurempi määrä kuin toisessa. Niinpä ensimmäisessä esimerkissä 'niiden' tilavuus sanotaan kappaa suuremmaksi. Tällöin *kun*-sanalla alkavan apujäsenen suhde pääjäsenen on **status differentiae**.

Eroa verrattavissa on silloinkin, kun pääjäsenessä on esim. jokin *muu-*

pronominin muoto tai johdannainen; esim. On niitä muitakin mustia kum pappilam Musti. Tuap_pöylälle jottaim_muutakin kum_piimää (Längelmäki).

Enimmin näyttää *muu -ta* jne. esiintyvän kielteisissä lauseissa. Esim.

Ei Heikki tehny_m muuta kun se_m mitä maa_{ta} vi_ljeli (Urjala). Ei si_n ollum_muuta kum_pä_{ivä} vä_{liä} vaa_n (Kylmäkoski). — En minä sitä keuhkaan millään muulla kun — — — (Siikainen). — Ei sit oo muuta kun seittemän vanhaa virstaa (Merikarvia). — Ei muuta kun kaipoomaa(n) herralle, että — — — (Ristiina). — No ei täss nyt muuta ois ku ne (Jääski t. Kirvu). — Olik_s ne muuta ku yhe vuuvven? (sam.). — Tuskinpa niitä (heiniä myytäviks) ennää muualla on kum_pappilassa (Längelmäki). —

Tavallisin *muu*-pronominin muoto tällöin näyttää olevan yks. partitiivi, joka paikoin on yleistynyt partitiiville kuulumattomiinkin tehtäviin; esim. Ei siitä pääse muuta [pro: muulla] kun ruuhella eli paatilla (Siikainen). — Ei Eero mennym_muuta kum_meinas ettei hä_m me (Urjala). — — — ei si_{nne} ittet_tarttem_mennäm_muuk_kum [_< muut kun _< muuta k.] kerjäläisellä sa_{nal} lä_hettää (Urjala). —

Yhtymästä *muuta kun* on täten kehittymässä (paikoin jo kehittynytkin¹) uusi, kielto_{la}use_{ta} seuraava adversatiivipartikkeli, jonka merkitykseen liittyy 'vain, ainoastaan'. Sen ohella ei kaikistellen tarvita pääjäsenessä finiittiäkään;

esim. Ei sitä [= konetta] muuta kum_py_hittiiv_v vaa_n (Urjalan ja Tamelan rajalta). — Ei se muu_{ta} kum_pä_henee (Urjala). — Ei se [ukkonem] muu_{ta} kun emännäm_{pa}iskas n_ur_{kk}aa_m mutt_e(i) se tappa_{nus} sitä (Kylmäkoski). — Ei se muu_kku(n) h_ömisi vä_hä (Urjala). Em_{minä} muu_{ta} kum_{pii}ppuni vi_{ri}tä_j ja me_{nel}l_{irit}än (Kylmäkoski).

Juuri mainittu partitiivi *muuta* on alkanut (pikapuheessa kait ensin) jäädä sanomatta. Usein on *kun*-alkuisen apujäsenen edessä vain kielto_{la}use ilman mitään *muu*-pronominin muotoa, mutta apujäsenen merkitys samalla tavoin vahvistuneena kuin edellä.

Näytteitä:

Ei se ok_{kun} y_hlem_{pä}ivän ku_{kk}anen ko_{re}ena (= kukkanen on ainoastaan yhden päivän koreana; Urjala). — Ei ne kasvanuk_{kuv} vä_hä (Lempäälä). — Ei siällä ok_{kun} pä_{ri} ky_{lä}ä semmottia perintö_{ta}loja (sam.). — Ei niillä op_{pe}l_{too} kun [= niillä on peltoa ainoastaan] niim_{pi}kkuse(n) (Urjala). — Ei se [kello] kuulut_{tä}nn_{ek} kun nii(n) hi_ljaa (Urjala). — Ei mu_{ij}at siitä [puheesta] kum_{pä}haa tykkäs [= mutta pahaa m. s. t.; Kylmäkoski]. — Ei he eläny' kun viis viikkoo aikaa jälkeen vihkimisen (Siikainen). — Ei se oo kun kruunun torppa (Pomarkku). —

¹ Halikossa ja Kaarinan pitäjässä *mukku* 'vaan', ruots. 'utan', esim. ei nukkunukka, m. meni (Genetz, Partikkelimuodot s. 124).

Eihän ne siinä vasta ku(n) alottelvat tanssija (Mikkelin pit.). — Mitähän niillä vanholla teköö, ku(n) tappaa (Hirvensalmi). — Ee teäla oö kun yks hyvä nappi (Pohj.-Savo). — Ee niitä oö kun yks moalimassa (sam.). — Oöt kaks sattoo jo tärvänny', eekä oö tullu' kun kissa ja koera. En minä kun koetan vaan (sam.). — Ei myö saatu ku puuta. Eihä ne oo ku saattoloi. Siin okkaa ku nui sylvä kuus vettä (Jääski t. Kirvu).

Huolimatta *muuta*-sanana (äännevastineen) puuttumisesta käsitetään *ku(n)* näissä edelleen komparatiiviseksi.

IX. Mutta tällä tiellä on vertaileva subjunktiosi vähitellen kehittynyt suorastaan **adversatiiviseksi** **sidesanaksi**. Niin on käynyt ainakin Hämeessä ja Satakunnassa; esim.

esim. Ei nii-ll_om_maa-llista tavaraa, kun [= vaan] on nä-lään kans tap-pelemista (Urjala). — »No, kivistä te-hlää(n)?» »Ei, kum [= vaan] puu-sta» (Kylmäkoski). — Ei se oo noukkinu', ku repiny' vain (Merikarvia). Ei niitä siihen pannakka, kun tähän (Pomarkku). Eipä, kun äiti siälä on (Siikainen) — Mainitaanpa adversatiivinen *kun* Pohjois-Savostakin; esim (Puitako?). Ei kun lastuja.

Olemme nähneet, että *ku(n)*-partikkeli useimmiten aloittaa n.s. alistetun sivulauseen eli apujäsenen: I—II, IV, VI—VIII. Mutta sillä alkava lause saattaa joskus olla rinnastus- eli samanarvoisuussuhteessakin edeltäjäänsä, nim. adversatiivinen: IX. Lisäksi *ku(n)* saattaa olla itsenäisenkin huudahduksen tai toivotuksen alussa: III, V.

E. A. Tunkelo.

Beobachtungen über die Bedeutungsfunktionen der *ku(n)* -Sätze in den Dialekten des Finnischen. (S. 143.)

E. A. TUNKELO.

Hauptsächlich an Hand von Angaben in gedruckten syntaktischen Untersuchungen gibt der Verfasser einen Überblick über die mancherlei Bedeutungsfunktionen der *ku(n)*-Sätze in einigen finnischen Dialekten (vom westlichen Süd-Häme, von Nordwest- und Nordost-Satakunta, Nord-Savo und der Gegend des Vuoksi). Er erweist, dass die Partikel *ku(n)* meist einen untergeordneten Nebensatz einleitet: einen temporalen, kausalen, konditionalen, relativen, explikativen oder komparativen, bisweilen aber auch einen nebensetzten Satz: einen adversativen. Ausserdem steht *ku(n)* häufig auch zu Beginn eines selbständigen Satzes: Ausruf oder Wunsch. — Die Behandlung ist durchaus semologisch und deskriptiv, ohne sich um einen sprachgeographischen Überblick oder um Vergleiche mit entsprechenden Sätzen verwandter Sprachen zu bemühen. Allerdings werden psychologische Hinweise gegeben, die der historischen Forschung dienen können. Bei der Erörterung der Bedeutungsfunktionen ist im allgemeinen die übliche grammatische Terminologie zur Anwendung gelangt, wenn auch unter Festigung und Präzisierung der Analyse durch die Begriffe des semologischen Status-Systems von ADOLF NOREEN.